

“MAQOM SAN’ATI VA UNING RIVOJLANISHI”

*O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
Farg‘ona mintaqaviy filiali “Musiqali teatr aktyorligi”
2-bosqich talabasi Taslimboyev Azizbek
Ilmiy rahbar: Umidaxon Boltaboyeva*

Anotatsiya: maqolada maqom san’ati haqida maqom haqida juda ham ko‘plab qiziqarli ma’lumotlar tarixiy voqeliklar keltrilgan

Kalit so‘z: maqom, lad, bastakor, shashmaqom, cholg‘u, ashula

Bizning o‘zbek xalqimiz boshqa millat vakillarikabi san’at borasida o‘ziga hos qadimiy tarixga ega. Har bir xalqning san’at sohasining aytaylik qi‘shiq, ashula ijrochiligida o‘zining munosib o‘rniga va aytim yo‘liga ega. Ammo, bizning ashula ijrochiligimiz boshqa millatlarning aytim yo‘llaridan tubdan farq qiladi. Agarda boshqa xalqlarning o‘ziga hos yo‘llariila bizning ashullachilik ya’niy maqom san’atimiz ularning ashulachiligidan o‘zining hushyoqarligi, murakkabligi, sokinligi, yuqori pardalarda doimiy gavdalanishligi bilan ajralib turadi, endi esa mavzudan yiroqlashmay maqom haqida to‘xtalsak.

Maqom (arab. — joy, makon, o‘rin) — musulmon Sharqi musiqasida asosiy tushunchalardan biri. Dastlab muayyan balandlikdagi tovushni hosil etish uchun torli cholg‘uning dastasida barmoq bilan bosiladigan joy, parda ma’nosida ishlatilgan. Keyinchalik Sharq musiqasi nazariyasi rivojlanishi jarayonida maqomning mazmun doirasi tobora kengayib, bir-biriga nisbatan bog‘liq boshqa ma’nolarni ham anglata boshladi: lad tuzilmasi, lad tizimi; muayyan pardalar zaminida vujudga kelgan kuy-ohanglar; shakl, janr; bir qismli yoki turkumli cholg‘u va ashula yo‘llari; musiqiy uslub va boshqa Maqomlarga oid nazariy va musiqiyestetik masalalar Abu Yusuf Yoqub ibn Ishoq al-Kindiy va Forobiy (9—10-asr), Ibn Sino va Ibn Zayla (11-asr), Safiuddin al-Urmaviy (13-asr), Mah-mud ashSheroziy va Abdulqodir Marog‘iy (14-asr), Jomiy va Zaynulobiddin Husayniy (15-asr), Najmiddin Kavkabiyy Buxoriy (16-asr), Darvishali Changiy (17-asr) va boshqa olimlarning musiqiy risolalarida tadqiq etilgan. Yaqin va O‘rta Sharq mumtoz musiqasi nazariyasida 13-asrga qadar maqomlar soni aniq belgilanmagan. Safiuddin al-Urmaviy maqom nomlaridagi parda tuzilmalarini ilmiy tasniflab, O‘n ikki maqom tizimini ishlab chiqqan. Ushbu tizim birmuncha takomillashtirilgan holda qariyb 17-asrga qadar qo‘llanib kelingan. O‘n ikki maqom negizida keyinchalik har xil milliy hamda mintaqaviy maqom turlari va turkumlari vujudga keldi. Bular o‘zbek va tojiklarda maqom deyilsa, turkman va uyg‘urlarda muqom, eron xalqlari, ozarbayjon va armanlarda murom yoki dastgoh, turklarda makam, arab xalqlarida maqam shaklida talaffuz qilinadi. Xalqchil, milliy mahalliy an’analar ta’siri ostida maqomlarning musiqiy va ijroviy xususiyatlari yangi hislatlar bilan boyigan holda umumiy soni, nomlanishi, tartibi hamda tuzilishida muayyan mushtaraklik va tafovutlar mavjud. Hozirgi kunda Maqomlar o‘z salmog‘i va mazmuni bilan ko‘pgina musulmon Sharq xalqlari musiqasi merosining asosiy kismini tashkil etadi. Ular shaklan va usluban rangbarang, ohangdor kuy va ashula yo‘llaridan

iborat. Xususan, o‘zbek mumtoz musiqasida Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona — Toshkent maqom yo‘llari, shuningdek, yovvoyi Maqom, surnay, dutor maqom yo‘llari yuzaga kelgan. Milliy musiqa merosining salmoqli qismini tashkil etgan Maqom nomidagi cholg‘u va aytim musiqa asarlari o‘tmish bastakorlik ijodiyotining mumtoz mahsuli bo‘lib, asrlar davomida og‘zaki an’anada sayqal topib bizgacha yetib kelgan. 20-asr boshlaridan shu kunga qadar o‘zbek bastakorlari va kompozitorlari maqomlardan unumli foydalanib kelmoqdalar. maqom negizi va uslubida bastalangan Hoji Abdulaziz, Sodirxon hofiz, Yu. Rajabiy, F. Sodiqov, K. Jabborov, S. Kalonov, O. Hotamov, F. Mamadaliyev va boshqalarning kuy va ashulalari, V. Uspenskiyning "Farhod va Shirin" musiqali dramasi, R. Glier va T. Sodiqovlarning "Layli va Maj-nun", M. Ashrafiyning "Dilorom" operalari, M. Burhonovning "Alisher Navoiyga qasida"si, M. Mahmudovning "Navo", M. Tojiyevning 3,9 va 11sim-foniyalari shuningdek, poema, syuita, oratoriya, kantata, xor kabi janrlarni ijodiy o‘zlashtirishda o‘zbek Maqomi qonuniyatlari hamda o‘ziga xos ifoda vositalari muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Ko‘hna maqom san’ati o‘zining barkamol badiiy-estetik ahami-yatini tiklab, zamonaviy musiqiy jarayonning ajralmas tarkibiy qismi sifatida o‘zining beqiyos ijodiy, ijroviy va ilmiy salohiyatini namoyon etmoqda. Xususan, maqom ijrochilarining respublika tanlovlari 1983-yildan e’ti-boran har 4 yilda muntazam o‘tkazib kelinmoqda. maqom masalalariga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy ijodiy konferensiyalar ("Rajabiyxonlik", 1993, 1996, 1999), seminarlar, xalqaro musiqashu-noslik simpoziumlari (Samarqand, 1978, 1983, 1987, 2001; Berlin 1988, Finlyandiya 1996, Istanbul 1999) o‘tkazilmoqda. maqomlarning ilmiynazariy hamda amaliy asoslari mamlakatning boshlang‘ich, o‘rta maxsus, oliy musika va san’at ta’limi muassasalarida o‘qitilib, malakali mutaxassislar tayyorlanmoqda. 1987-yildan YUNESKO huzuridagi An’anaviy musiqa bo‘yicha xalqaro uyushma (IFMC) qoshidagi "Maqam" ilmiy guruhi faoliyat ko‘rsatmoqda.. Bugungi kunga kelib mana shundayin bebaho san’atimizni yetuk mutahassislarimiz tomonidan ulg‘ayib kelayotgan yosh avlodimizga ta’limberilib, o‘rgatilib kelinmoqda. bundayinbebaho san’atimizni asrash avaylash va qadriga yetishhar birimizning burchimiz desam adashmagan bo‘laman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyo.uz
2. uz.wikipedia.org